

Mektup | Letter

ÇEVİRİDE ATLANAN ANLAMLAR: TÜRKÇE BİLİMSEL YAZILARDA YAPILAN ÇEVİRİ YANLIŞLARI VE BİTMİYEN TERİMLEME SORUNLARI ÜZERİNE

Sayın Editör,

Türk Psikiyatri Dergisi'nin 31. Cildinin Bahar Sayısı önyazısında yayın yönetmeni Aygün Ertuğrul (2020) "Çeviride Kaybolanlar" başlığında ele aldığı yazısında dilin yaşayan ve gelişen bir canlı olarak algılandığını, korunması ve gelişmesi için emek verilmesi gerektiğini, dergi olarak buna çaba gösterdiklerini belirtmektedir. Türkçenin bilim dili olarak varlığını sürdürmesi ve gelişmesi için derginin, kuruluşundan bu yana M. Orhan Öztürk'ün öncülüğünde önemli işler başardığı görüşüne ben de katılıyorum. Ne var ki onca çabaya rağmen gerek Türk Psikiyatri Dergisi gerekse Türkçe yayımlanan diğer dergilerdeki bilimsel yazılarda çeviri yanlışlarının ve terim/kavram karmaşalarının devam ettiği görülmektedir (Yıldız 2011). Bu sorunun üstesinden gelinmesi için dergi yayın yönetmenlerinin ya da yayıncıların daha kararlı ve tutarlı tutum takınması gerektiğine inanıyorum. Dil, konuşarak, yazarak, kullanarak oluşan ve gelişen canlı bir dizgedir. Eğer yazı dilinde yabancı terimleri bolca kullanır ve kimi zaman da anlatım hatalarına yol açacak düzeyde çeviri yanlışları yaparsak dili geliştirmek yerine yozlaştırmış oluruz.

Konuya dil duyarlılığı olduğunu söyleyen ve Türkçeleşme konusunda öncülük yapan Türk Psikiyatri Dergisi'nin son sayısından (31. Cilt, Güz Sayısı) bazı yazı başlıklarını gözden geçirerek açıklık getirmek istiyorum.

Bu sayının yazılarının başlıklarına baktığımızda, 159. sayfada şöyle bir başlıkla karşılaşırız: "Klozapininin Hipokampusta Proton Manyetik Rezonans Spektroskopi Bulguları Üzerine Etkisi". Kuşkusuz ilk okumada ne anlatmak istediği konuya

yabancı olmayanlar tarafından anlaşılabilir. Ancak düşünüldüğünde; hipokampus üzerinde bazı değişiklikler olduğunu, bu değişikliklerin klozapin kullanımına bağlı olabileceğini, bu değişikliklerin Proton Manyetik Rezonans Spektroskopi ile saptanabileceğini anlıyoruz. Sonuçta "klozapine bağlı hipokampus değişikliklerinin Proton Manyetik Rezonans Spektroskopi ile araştırılması" ya da "hipotakampusta klozapine bağlı oluşan değişikliklerin Proton Manyetik Rezonans Spektroskopi bulguları" başlığının durumu daha iyi anlatacağı kolayca anlaşılabilir. Bu bilgiler ışığında yeniden okunduğunda dergideki başlığın aslında düz çeviriyi yansıttığı ve Türkçe anlatıma uygun olmadığı kolayca fark edilebilecektir.

168. sayfadaki başlık "Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastalarının İnsanların Bakış İşaretine Spontan Olarak Odaklanmaları Bozuktur: Bir Göz İzleme Çalışması" şeklindedir. Şimdi düşünelim; obsesif kompulsif bozukluk, tanı adı olarak takıntı zorlantı bozukluğu şeklinde Ruh Sağlığı ve Bozuklukları kitabında (Öztürk ve Uluşahin 2015) geçmekte iken dergi neden bu başlığı yeğlemiş olabilir? Devam edelim başlığa; "... hastalarının insanların bakış işaretine spontan olarak odaklanmaları bozuktur", burada geçen "insanların bakış işareti" ne demektir? Türkçede böyle bir kavram var mıdır? Bakışın kendisi bir işarettir ve bu işaret başkaları tarafından izlenebilir. Acaba bakış yönü ya da bakış açısı mı demek isteniyor? Hastaların bu işarete spontan yani kendiliğinden odaklanması bozukmuş. Bu başlık belli ki düz çeviri ve Türkçe olarak ilk okuyuşta usyapıya (zihne) yabancı geliyor.

174. sayfada yer alan "Remisyonda Bipolar Bozuklukta Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Bağlanma Biçimleri ve Klinik Özelliklerin İlişkisi" başlığında yer alan remiyon sözcüğünün Türkçe karşılığı düzelmedir. Bipolar bozukluk terimi içinse Türkçede iki uçlu bozukluk terimi kullanılmaktadır (Öztürk ve Uluşahin 2015). Bu başlık "düzelme durumundaki iki uçlu bozukluk hastalarında belirsizliğe tahammülsüzlük, bağlanma biçimleri ve klinik özelliklerin ilişkisi" şeklinde daha anlaşılır olarak Türkçe terimlerle yazılabilirdi.

185. sayfada yer alan “Özgül Öğrenme Bozukluğu Olan Çocuklarda Serum Beyin Kaynaklı Nörotrofik Faktör (BKNF) Düzeyi” başlığındaki “serum beyin kaynaklı” sözü beyni tırmalamıyor mu? Serum BDNF düzeyi anlaşılabilir bir anlatım olurdu, ancak BDNF açık yazıldığında anlama zorluğu doğuyor. Eğer Türkçe düşünülerek yazılmış olsaydı bu başlık, herhalde “... beyin kaynaklı nörotrofik faktörün serum düzeyi” diye yazılmış olacaktı.

201. sayfada “Otizm Spektrum Bozukluklarında Melatonin ve Sirkadiyen Ritim” başlığı yer alıyor. Bu başlıktaki spektrum ve sirkadiyen ritim Türkçe karşılıkları bulunan terimlerdir. Neden yelpaze, günlük dizem gibi Türkçe sözcükler yerine İngilizce sözcük kullanımı yeğlenmiş? Oysaki Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Türkçe Terimler Sözlüğünde yabancı terimlerin karşılıkları verilmektedir (Yıldız 2020).

212. sayfada “Fekal Kontaminasyon ile Ortaya Çıkan Munchausen by Proxy Sendromu: Bir Olgu Sunumu” başlığı yer alıyor. Bu başlıkta 6 İngilizce sözcüğe karşın 6 Türkçe sözcük var. Dil duyarlılığı olan bir dergi için kabul edilebilir bir başlık olarak değerlendirilebilir mi?

Yukarıdaki örneklere benzer çok sayıda çeviri, anlatım ve yazım yanlışı saptanabilir. Doğaldır ki hiçbir metin hatadan arınık değildir. Dikkatle aranırsa her yazıda büyük olasılıkla yanlış anlatım ve yazımlar bulunur. Ancak Türkçe terim kullanma ve Türkçe yazım konusunda duyarlılığı olan dergilerin daha fazla dikkatli olması ve benimsediği öğretici rolüne uygun hareket etmesi gerekir. Zor bir görevdir, ama yapılması gereken bir iştir. Özellikle dile dayalı bir mesleğin üyeleri olarak bu konudaki duyarlılığımızı sürekli beslemeliyiz. Anlamayı zorlaştıracak ya da engelleyecek çevirilerin saptanıp düzeltilmesi yazının yazım hedefine ulaşmasını sağlayacaktır.

Yayın yönetmeni aynı önyazıda duyguları anlatan sözcüklerin her ekinde (kültürde) aynı anlama gelmeyebileceğini, çeviride kayıplar yaşanabileceğini örnekler vererek açıklamaktadır. Ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanlarının mesleklerini dille yaptıklarına ve hastaların ekinel arka-planlarına göre sözcüklerin farklı anlamlar taşıyabileceğine dikkat çekmektedir. Ruh sağlığının anadilde değerlendirilmesi gerektiği üzerine vurgu yapmakta ve farklı ülkelerde yaşayan göçmenlerin ekinel farklılıklardan dolayı yanlış tanı alıp tedavi görebildiklerini, kişilerin duygularını başka bir dilde anlatırken eksilebildiklerini dile getirmektedir. Sınırların belirsizleştiği “modern zamanlar” dünyasında fazlaca göçmen barındıran ülkemizde de bu konunun duyarlılıkla ele alınması ve yabancılar için kendi ekinlerinden uzmanlardan yardım alınmasının uygun olacağını belirtmektedir.

Dil, ulusu ulus yapan en önemli etmenlerden birisidir. Anadilini öğrenerek yetişen kuşaklar aynı dil ortamında aynı ekinin yetiştiği tarlanın ürünleri olarak benzer özellikler geliştirir. Anadilin taşıdığı bu özellikler ekinel gizbilgiler (şifreler) olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Her bir sözcük kullanıldığı bağlamda yeni

anlamlar kazanır. Kazanılan bu anlamlarla da değişik zaman ve mekanlarda daha yeni anlamlar üretmek için kullanıcılarını bekler. Dil kendi köklerinden türeyerek büyüyen bir ağaç gibi sürekli filizlenir, dallanır, meyveye durur ve kendisini kullanan bireylerin usyapılarını, ruhsal özelliklerini, toplumsal ıralarını belirler. Bu nedenle dile dayalı tanı ve tedavinin gerçekleştiği ruh sağlığı ve hastalıkları alanında tedavilerin tedavi olanlarla aynı dili kullanıyor olması temel öneme sahiptir. Sözcüklerin arkalarında sakladığı binlerce anlam sarmalını ancak aynı ekin-den beslenmiş olan kişiler kavrayabilir. En azından hastanın anlaşılması olduğunu hissedeceği düzeyde bir iletişim için yalnızca önyargısız ve yüksüz olmak yetmiyor aynı zamanda hastanın ekinel geçmişini anlayabilmek de gerekiyor. Bu durum sadece farklı ekinlerden hastalarla olan görüşmeler için değil aynı ekin-den ama farklı toplumsal katmanlardan gelen hastalarla yapılan görüşmeler için de geçerlidir.

Bilimciler konuştukları dili çoğunlukla yazılı anlatımlardan öğrenir. Hastalara ya da halka yönelik yapılan açıklamalar da doğal olarak yazı dilinin yansıması olur. Ancak hastasıyla konuşan bir uzmanın hastalığı ve tedaviyi anlatırken zorlandığını, hasta için yeniden çeviri yaptığını kolayca gözlemleyebiliriz. Klinik ortamlarda hastalarımızla konuşurken obsesyon yerine takıntı, kompulsiyon yerine takıntılı davranış, travma yerine ruhsal örselenme, anksiyete yerine kaygı, depresyon yerine ruhsal çöküntü, somatizasyon yerine bedenselleştirme, konversiyon yerine döndürme, psikoz yerine çıldırı, kognisyon yerine biliş, insomni yerine uykusuzluk, nöroşirürji yerine beyin cerrahisi terimlerini kullanmaktayız. Verilebilecek başka örnekleri de düşündüğümüzde tedavide asıl ve önemli olanın anlama ve anlaşmayı sağlayan iletişim olduğunu hepimiz kabul ederiz. Ancak nedense bilimsel yazılarda, sunum ve derslerde yabancı terim kullanmayı çekinmeden sürdürürüz. Kuşkusuz bunun anlaşılmazlık ve büyüsellğe sığınma, yetersizliği bastırma, özentî, dili iktidar aracı olarak kullanma, çeviride kolaycılık gibi kendine özgü nedenleri olabilir (Öztürk 2012, Yıldız 2017). Ama sonuçta olan dile oluyor. Dil, gelişim kaynaklarını kurutacak, kendi tohumlarının filizlenmesini önleyecek biçimde yabancı sözcüklerin işgali altında kalıyor. Yabancı sözcüklerden Türkçe okunuşuyla terimleşen her sözcük yeni bir Türkçe sözcüğün doğuşu önünde engel olarak dikeliyor. Eğer dilimizi kullanmaz ve kolaya kaçarak sürekli yabancı sözcüklerden terim devşirirsek bir gün ana dilimizi kullanmaya gerek kalmayabilir. Çünkü anlaşılma hale gelen yeni bir dil türemiş olur. Bu kez, sömürge ülkelerde olduğu gibi, eğitim tümenden yabancı dilden olsun anlayışı geçerlilik kazanır.

Ruh sağlığı ve hastalıkları eğitiminde dili belirleyen kaynak kitaplardan birisinde yer alan çeviri yanlışı üzerine bir örnek daha vererek olayın önemini vurgulamak istiyorum.

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nın 2020-21 Güz dönemi eğitim programı çerçevesinde bedensel belirti bozukluğu (BBB) ile ilgili yapılan sunumda bir cümle kulağımı tırmaladı. BBB'nin tanı

ölçütlerinde (APA 2013) yer alan B maddesinin 3. bendi şöyle yazıyordu: “Bu belirtilere ya da sağlık kaygılarına aşırı zaman ve içsel güç harcanır”. Burada yer alan içsel güç terimi ilginç geldi bana. Günlük konuşmalarımızda bulunmayan bir kavramla karşılaştığımızı düşündüm. Sunumu yapan araştırmacı arkadaşım içsel gücü neyin karşılığı olarak çevirdiğini sordum. O da Türkçe DSM-5 çevirisinden aldığını söyledi (APA 2013). DSM-5’in İngilizcesinde (APA 2013) ne yazdığını merak ettim. Cümle şöyleydi: “Excessive time and energy devoted to these symptoms or health concerns.” Burada içsel gücün enerji karşılığında kullanıldığı anlaşılıyor. “Belirtiler ve sağlık konusunda aşırı zaman ve enerji harcama” şeklinde yapılacak çeviriyi Türkçe okuyan ya da dinleyen herkes kolayca anlayabilir. Ancak “aşırı içsel güç harcama” durumu ilk okuma ya da duymada insanın kulağını tırmalamaktadır. Enerji harcamak, kolayca anlaşılabilirliği gibi, içsel ya da dışsal kaynak harcamak anlamındadır ki BBB’si olan kişi için de böylesi bir durum söz konusudur. Çevirmen enerjiiyi neden içsel güç olarak çevirmişti acaba? Doğrudan enerji denseseydi daha kolay anlaşılabilir miydi? Enerji yerine Türkçe bir terim kullanılmak isteniyorsa eğer, erke denebilirdi ya da yalnızca güç harcanmasından söz edilebilirdi. İçsel güç denince ruhsal (psikolojik) ya da iç dünyayla ilgili olduğu düşünülen yeni bir terim çağrışımı geliyor insanın usuna. BBB’si olan kişinin belirtileriyle ilgili olarak aşırı zaman ve enerji harcamasının kolay anlaşılabilirliği yerine bu çeviriyle us yeni bir bilişsel işleme yönlendirilerek içsel güç terimi için bellekte arama/tarama yapmaya, gereksiz yere erke harcamaya zorlanmaktadır. DSM-5’le ilgili çeviri sorunları Türk Psikiyatri Dergisi’nde yayımlanan iki mektupta dile getirilmişti (Öztürk 2014, Yıldız 2014). Bu maddedeki hata da dikkate alınınca DSM-5’in Türkçe çevirisinin yeniden ele alınması gerektiği söylenebilir.

Ülkemizde ruh sağlığı ve hastalıkları alanı da diğer bilim alanlarında olduğu gibi çoğunlukla çeviri metinlerdeki bilgilerle gelişmiştir. Bu çevirilerdeki terimler de genellikle çevirmenlerin bilgi birikimi ve anlayışını yansıtmaktadır. Ne yazık ki çevirmenler çoğunlukla alanında uzman olmayan kişilerdir. Çevirinin bir yeniden yazım, çevirmenin de kitabın ortak yazarı olduğu çoğu kez unutulmuştur. Bazı çevirilerinde neredeyse çevriliverdiği görülmektedir. Çevirilerin alanda uzman olan kişiler tarafından ve tıpkı-çeviri şeklinde değil, çevrildiği ekinden insanların anlayacağı şekilde yapılması gerektiği bilinmektedir (Ülker 2019). Alanda çalışan uzman ve bilimcilerin halkın kullandığı sıradan ve anlaşılır sözcüklere terim olma hakkını tanıması birçok çeviri sorununa çözüm getirecektir. Hastanın takıntılı düşüncelerim var, bunları aklımdan

çıkarmakta zorlanıyorum diye yakındığı bir durumda uzmanlara takıntı sözcüğüne terim olma hakkı tanımak düşer. İçimde bingünlük var, içim yanıyor diye yakınan bir hastanın hastalığını tanımlamak için kullandığı bu sözcükler terim olarak benimsenmelidir. Bizim çocuk taşkınlığı, delirdi diye gelen ailenin kullandığı sözcükler hastalığı tanımlamak için de kullanılmalıdır. Türkçede coşu, coşma, coşkunluk, coşuntu gibi sözcükler varken iki uçlu bozukluğun yükselme ya da taşkınlık dönemi için hipomani ya da mani terimlerini kullanmaya devam etmenin geçerli bir nedeni yoktur. Bilimciler ve uzmanlar her dilden kaynağı okuyarak alanlarında derinlemesine bilgilenilebilir, ancak hastalarıyla konuşurken ya da eğitim yaparken tümenden anlaşılır ve kolay öğrenilir Türkçe terim kullanmaya özen göstermelidirler. Bunu başarmak zor değildir. Bütün mesele özgüvenle anadilini bilimsel dil olarak benimsemektir. Gereksindiğimiz tek şey kararlı ve tutarlı dil bilincidir.

Bu mektupla derginin yayın yönetmeninin bilim dili, anlaşılır terim ve çeviriler üzerine yapmış olduğu vurguyu kutlamak istedim. Türk Psikiyatri Dergisi yayın kurulu ve danışmanlarının bu konuda öncülük yapmaya ve yol açmaya devam etmesini dilerim.

Mustafa Yıldız

KAYNAKLAR

- American Psychiatric Association (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition, DSM-5. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı (Çev. Ed.: E Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2013.
- Ertuğrul A (2020) Çeviride kaybolanlar. Türk Psikiyatri Derg 31: A5-A6
- İnce Ü (2019) Çeviri Bilinci. Çevirenler, Çeviremeyenler, Çeviriverenler. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Öztürk MO (2012) Özerk Benlik, Kul Benlik. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Öztürk MO (2014) DSM-5 Türkçe çevirisi üzerine. Türk Psikiyatri Derg 25:69-71.
- Öztürk MO, Uluşahin NA (2015) Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. 13. Baskı. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Yıldız M (2011) Bilim dilinde Türkçe anlatım sorunları daha ne kadar devam edecek? Türk Psikiyatri Derg 22:58-60.
- Yıldız M (2014) Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı DSM-5’in Türkçe çevirisi üzerine. Türk Psikiyatri Derg 25:218-21.
- Yıldız M (2017) Bilim Dili Bağlamında Dil ve Kimlik. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yıldız M (2020) Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Türkçe Terimler Sözlüğü. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Geliş Tarihi: 26.12.2020, **Kabul Tarihi:** 11.01.2021, **Çevrimiçi Yayın Tarihi:** 16.08.2021

Prof., Kocaeli Üniv., Tıp Fak., Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD., Kocaeli.

MY: <https://orcid.org/0000-0003-0769-1628>

Dr. Mustafa Yıldız, e-posta: myildiz60@yahoo.com

<https://doi.org/10.5080/u26242>